

*Mg.iur. Helena Ozolina, Doctoral Student
Baltic International Academy
Doctoral Study Programme «Legal Science»
Latvia*

Current affairs and challenges of international river basin management in Latvia 2016 – 2021

Abstract. According to the requirements of the EU Water Framework Directive, all EU Member States have to achieve good water quality for all waters, including in the Daugava River basin district. Currently, the water in a number of water objects has a medium or even poor quality, and there is a risk of not achieving the set objective. In addition, it should be noted that this is an international river basin district. The aim of this paper is related to the issues, which the river basin district management plans identified as the main problems hindering good quality of all waters. Another problem discussed in this paper is the transboundary pollution entering Latvia from its neighbor states – Russia, Belarus, and Lithuania. The author proposes to facilitate an Integrated approach to the Water Resources Management; to apply wider «soft law» principles in transnational cooperation by concluding multilateral agreements; to establish the international Daugava River Basin Commission, which among other tasks would investigate pollution sources in the territory of a respective country; to establish an early warning system and develop joint cooperation in mitigation of consequences of possible accidents; to implement publicity measures in order to promote a friendlier attitude to water resources and to encourage private initiatives.

Key words: water quality, water resources, river basin management plans, transnational collaboration.

*Mg.iur. Helēna Ozoliņa, doktorante
Baltijas Starptautiskā akadēmija
Doktora studiju programma «Juridiskā zinātne»
Latvija*

Aktualitātes un izaicinājumi starptautisko upju baseinu apgabalu apsaimniekošanā Latvijā 2016.-2021.gadā

Anotācija. Atbilstoši ES Ūdens Struktūrdirektīvas prasībām, visās ES dalībvalstīs ir jāsasnieg labā ūdeņu kvalitāte visos ūdeņos, tai skaitā arī Daugavas upes baseina apgabalā. Pašlaik ūdens kvalitāte vairākos ūdens objektos ir vidēja vai pat slikta, un pastāv risks nesasniegt izvirzīto mērķi. Turklāt jāņem vērā, ka šis ir starptautiskais upju baseina apgabals. Darba mērķis ir saistīts ar jautājumiem, kas upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānos identificēti kā galvenās problēmas, kuru dēļ nav iespējams sasniegt labu kvalitāti visos ūdeņos. Citu starpā kā problēma ir akcentēta pārrobežu piesārņojums, kas Latvijā nonāk no citām valstīm – Krievijas un Baltkrievijas, kā arī no Lietuvas. Autores priekšlikumi ir veicināt Integrētu pieeju ūdens resursu apsaimniekošanā, plašāk izmantojot starpvalstu

sadarbībā «soft law» principus, noslēdzot daudzpusējas vienošanās, izveidojot kopēju Daugavas upes baseina starpvalstu Komisiju, kuras uzdevumi cita starpā būtu saistīti ar piesārņojuma avotu izpēti un to darbības ierobežošanu attiecīgās valsts teritorijā, avārijas agrīnās apziņošanas sistēmas izveide un kopīga sadarbība iespējamo sekū likvidēšanā, kopīgu publicitātes pasākumu realizēšana, lai sekmētu saudzīgu attieksmi pret ūdens resursiem un veicinātu privātās iniciatīvas.

Atslēgvārdi: ūdens kvalitāte, ūdens resursi, upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni, starpvalstu sadarbība.

*Mg.iur. Хелена Озолиня, докторант
Балтийская международная академия
Докторская программа «Юридическая наука»
Латвия*

Актуальные вопросы и вызовы в сфере управления областями бассейнов международных рек в Латвии в 2016 – 2021 годах

Аннотация. В соответствии с требованиями Рамочной директивы ЕС о водных ресурсах, все государства-члены ЕС должны достигнуть хорошего качества воды во всех реках, в том числе и Латвия в отношении бассейна реки Даугава. В настоящее время, вода, в ряде водных объектов бассейна реки Даугава, среднего и даже плохого качества и существует вероятность того, что поставленная цель не будет достигнута. Кроме того, следует отметить, что речь идет об области международного речного бассейна.

Цель этой работы связана с вопросами, которые выделены в качестве основных проблем, в сфере управления областями бассейнов рек, препятствующих хорошему качеству всех вод. В частности, подчеркнуты проблемы трансграничного загрязнения Латвии от соседних государств – России, Беларуси и Литвы. Автор, в качестве предложения, рекомендует внедрение комплексного подхода к управлению водными ресурсами, более широкое использование «мягкого права» принципов в транснациональном сотрудничестве, путем заключения многосторонних соглашений. Автор также считает необходимым создание международной комиссии по вопросам управления бассейном реки Даугава, которая, среди прочих задач, занималась бы вопросами, связанными с выявлением источников загрязнения и контроля над ними, в пределах территории соответствующей страны, а также созданием системы раннего предупреждения и совместного сотрудничества, в целях уменьшения последствий возможных аварий, осуществлением совместных публичных мер по содействию в использовании водных ресурсов и поощрении частной инициативы.

Ключевые слова: качество воды, водные ресурсы, планы управления и обслуживания речных бассейнов, международное сотрудничество.

I.Saldūdens ir ierobežots un viegli ietekmējams resurss, kas ir būtisks dzīvības, attīstības un vides nodrošināšanā. Dublinas I princips [1].

Kopumā var teikt, ka, ja pirmsmodernajā pasaulē cilvēki vadījās pēc dabas likumiem, tad modernajā pasaulē kopš 18.gadsimta tiesību sistēma balstās pamatā uz formālās un materiālās racionalitātes principu. Modernā tiesību sistēma ir autonoma, hierarhiska sistēma ar konkrēti noteiktiem vispārīgiem un abstraktiem noteikumiem [2]. Postmoderniskai pieejai raksturīgas vairākas pazīmes. Valstu likumdošana kļūst «supranacionāla», jo starpvalstu institūcijas, tādas kā EK, nosaka dalībvalstu rīcību un tiešā veidā ietekmē normatīvo aktu izstrādi nacionālā līmenī. Standartu noteicošās institūcijas (ISO u.c.) ir izveidojušas savas funkcionālas normas un procedūras, veicinot nevalstisko normatīvo aktu attīstību. Lai arī regulējošo normatīvu skaits ir strauji pieaudzis, pieaug arī ātrums, ar kādu tiek pieņemtas arvien jaunas normas, mūsdienu sabiedrība pastāvīgi dzīvo ārkārtējos apstākļos, un rīcībai ir noteikta prioritāte attiecībā pret paredzamību. Arvien jaunas tiesību normas un normatīvie akti tiek pieņemti saistībā ar faktiskajiem notikumiem sabiedrībā un zinātniskajiem atklājumiem. Vides un ūdens resursu apsaimniekošanas tiesiskā regulējuma ietvars kļuvis konstanti mainīgs. Turklāt, valstis un starptautiskā sabiedrība arvien vairāk rīkojas atbilstoši tam, kā noteikts rekomendācijās, nolēmumos, nodomu protokolos, t.s. «soft law» ietvaros. Valstīs likumdevēji arvien vairāk izmanto nevis imperatīvo, bet sadarbības metodi, pašregulējošus mehānismus, piemēram, brīvprātīgie marķējumi, eko-auditi, piesārņojuma kvotu tirdzniecība. Pilsoniskajai sabiedrībai ir lielāka politiskā loma, jaunas tiesības uz informāciju, līdzdalību, likumdevējs nacionālā līmenī ir atvērts attiecībā uz nevalstisko organizāciju un vides aktīvistu ietekmi. Tādējādi kompleksajā pasaulē arvien lielāka nozīme ir vides principiem – «piesārņotājs maksā», piesardzības un preventīvās darbības principiem.

Arī Latvijā arvien lielāka nozīme tiek piešķirta starptautiski atzītu sadarbības principu piemērošanai, lai risinātu ar ūdens resursu apsaimniekošanu saistītās problēmas. Šādas

ūdens resursu apsaimniekošanas problēmas, kā atzīts upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānos 2009.-2015. gadam, ir:

- piesārņojums no punktveida avotiem, jo īpaši, no lielākajām pilsētām;
- ūdensteču un ūdenstilpju pārveidojumi un to izraisītā ietekme uz ekosistēmām lielo un mazo HES, polderu, meliorācijas un upju regulējumu vai ostu darbības dēļ, lokālie plūdi Ogrē, Ropažos, Salaspils novadā un citur;
- lauksaimniecības radītais izkliedētais piesārņojums;
- pārrobežu piesārņojums no Baltkrievijas un Krievijas vai Lietuvas un potenciālie avāriju riski Baltkrievijā, kas var izraisīt ūdens piesārņojumu;
- nepieciešamība noteikt augstākas ūdens kvalitātes prasības Rīgas HES ūdenskrātuvē un Mazajā Baltezerā, kas saistīti ar dzeramā ūdens ieguvu [3].

Viena no galvenajām problēmām saistībā ar upju baseinu apgabalu apsaimniekošanu atbilstoši ES Ūdens Struktūrdirektīvas prasībām ir tā, ka līdz 2015.gada beigām Latvijā pilnīgi noteikti neizdosies sasniegt šajā direktīvā izvirzīto ambiciozo mērķi – panākt labu ūdens stāvokli visos ūdeņos (22.12.2015.g. būs pagājuši 15 gadi kopš Ūdens Struktūrdirektīvas spēkā stāšanās dienas) [4]. Šis mērķis Latvijai kopā ar daudzām citām ES valstīm jāatliek uz nākošo upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānu 6 gadu realizēšanas periodu 2016.-2021.g. Visus šos būtiskos ūdeņu apsaimniekošanas jautājumus var saistīt ar cilvēku darbības veidiem vai to sekām:

- 1) piesārņojums – gan no izkliedētajiem un punktveida avotiem (piemēram, lauksaimniecības zemēm vai apdzīvoto vietu notekūdeņu attīrīšanas iekārtām), gan no kaimiņu valstīm ar ūdeņiem ienestais;
- 2) ūdenstilpju un ūdensteču hidroloģiskie un morfoloģiskie pārveidojumi meliorācijas, upju regulējumu, polderu un ostu izveides rezultātā;
- 3) virszemes ūdeņu tieša vai pastarpināta izmantošana dzeramā ūdens ieguvē.

Šie izaicinājumi jāņem vērā arī gatavojot upju apgabalu apsaimniekošanas plānus nākošajam periodam 2016.-2021.g.

Lai arī Latvijā visi upju baseinu apgabali pēc būtības ir starptautiski, tomēr joprojām tie tiek sagatavoti tikai nacionālā līmenī vienas valsts – Latvijas robežās. Turklāt Daugavas upes sateces baseina augštecē atrodas Baltkrievija un Krievija, kas nav ES dalībvalstis un uz kurām neattiecas ES vides *acquis communautaire*. Arī Latvijai ir nācies saskarties ar starptautiskām problēmām ūdeņu apsaimniekošanas jomā, cīnoties ar pārrobežu piesārņojumu, kas Daugavas upē vairākkārt nonācis no Baltkrievijas. 2007. gada 23. martā Daugavā no Baltkrievijas nonāca 220 tonnas dīzeļdegvielas Krievijas kompānijai «Zapad-Transnefteprodukt» piederošā naftas produktu maģistrālā cauruļvada «Družba» avārijas rezultātā, nodarot kaitējumu videi EUR 170 000 apmērā [5]. Latvija ir saņēmusi 318 246 latu kompensāciju no Krievijas uzņēmuma «Zapad-Transnefteprodukt» par dīzeļdegvielas noplūdes dēļ nodarītajiem zaudējumiem. Zaudējumi atlīdzināti atbilstoši 2007.gada 21.decembrī noslēgtajam vienošanās protokolam, ar kuru Krievijas uzņēmums «Zapad-Transnefteprodukt» apņēmas brīvprātīgi atlīdzināt Latvijai nodarītos zaudējumus, kuri radās, plīstot uzņēmumam piederošajam maģistrālajam cauruļvadam un Baltkrievijas teritorijā vidē izplūstot naftas produktiem. Pārskaitītā naudas summa atbilst precizētajai Latvijai nodarīto zaudējumu un avārijas seku likvidācijas izdevumu kopsummai, kuru Latvija pamatoja ar aprēķiniem, rēķiniem, pavadzīmēm, kvītīm, līgumiem un citiem zaudējumus apstiprinošiem vai izdevumus apstiprinošiem dokumentiem. Līdz ar to strīds par Latvijas pusei nodarītajiem zaudējumiem un to kompensāciju tika atrisināts mierīgā ceļā, panākot brīvprātīgu vienošanos un to izpildot vienā maksājumā un bez vilcināšanās [6].

Attiecībā uz sadarbību Daugavas/Zapadnaja Dvina upes baseinu 2003. gadā bija plānots noslēgt trīspusēju nolīgumu starp Latvijas, Baltkrievijas un Krievijas Federācijas valdību. Latvijas valdība apstiprināja nolīguma projektu, taču 2003. gadā tas netika parakstīts, jo Krievija un Baltkrievija vairākas reizes atlika galīgo lēmumu dažādu iemeslu dēļ. Pēc pievienošanās ES 2004. gada 1. maijā ūdens kvalitāte kļuva par dalībvalstu un ES kopīgas atbildības jautājumu.

Tādējādi, lai noslēgtu jebkādu starptautisku nolīgumu par ūdens apsaimniekošanu starp ES dalībvalsti un valsti, kas nav ES dalībvalsts, līgumslēdzējai pusei jābūt Eiropas Savienībai. Sadarbības nolīgumi bija to jautājumu sarakstā, kas jāapspriež Eiropas Savienības un Krievijas augsta līmeņa sanāksmēs, tomēr sarunas par upju baseinu apsaimniekošanas nolīgumu netika atjaunotas. Latvija ar Krieviju un Baltkrieviju nav noslēgusi pamatnolīgumu par sadarbību upju baseinu apsaimniekošanā, un tāpēc nav iespējams plānot kopīgus pasākumus vai izstrādāt apsaimniekošanas plānus ar valstīm, kuras nav ES dalībvalstis. Arī datu un informācijas apmaiņa ir ļoti ierobežota. Turpmākie pasākumi jāveic, izmantojot diplomātiskos līdzekļus, proti, iesniedzot nolīguma projektu un skaidrojošo notu attiecīgajām Krievijas un Baltkrievijas valsts iestādēm. Komisijas Ziņojumā Eiropas Parlamentam un Padomei par Ūdens pamatdirektīvas (2000/60/EK) īstenošanu Latvijā atzīmēts, ka visi upju baseinu apgabali Latvijā ir starptautiski, bet pārrobežu ietekmes jautājumi netiek risināti, tajā skaitā ar valstīm, kas nav ES dalībvalstis. Starptautiskie upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni nav izstrādāti [7].

Pašlaik ir uzsākta sabiedriskā apspriešana par otrā perioda (22.12.2015.-2021. g.) upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānu projektiem un plūdu riska pārvaldības plānu projektiem. Sabiedriskā apspriešana uzsākta 2015. g. 30. janvārī un ilgs 6 mēnešus. Šajā laikā jebkurš interesents var iesniegt savus komentārus. Pašlaik atbildīgās institūcijas – valsts sabiedrības ar ierobežotu atbildību «Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs» mājas lapā ir publicēta informācija par šādiem jautājumiem: virszemes ūdensobjektu vispārīgs raksturojums, ūdens izmantošanas sociālekonomiskās nozīmības novērtējums, ūdens izmantošanas tendenču attīstības novērtējums «bāzes scenārija» izstrādei, ūdens izmantošanas izmaksu segšanas un maksājumu sistēmas analīze, plūdu riska pārvaldības plāns [8]. Diemžēl starptautiskie aspekti šajos līdz šim publicētajos dokumentos skarti ļoti virspusīgi un tikai pieminēti kā ģeogrāfiskā novietojuma stāvokļa neizbēgamība, lai arī apskatā «Būtiski ūdeņu apsaimniekošanas jautājumi Latvijas upju baseinos» kā viens no Latvijai būtiskiem jautājumiem ir atzīmēts

pārrobežu piesārņojums no Baltkrievijas un Krievijas vai Lietuvas (Daugavas, Lielupes un Ventas upju baseinu apgabalos) un potenciālie avāriju riski Baltkrievijā (Daugavas upju baseinu apgabalā), kas var izraisīt ūdens piesārņojumu. Ekspertu vērtējums attiecībā uz to, cik liels ir risks, ka tas neļaus sasniegt labu ūdeņu stāvokli attiecībā uz pārrobežu piesārņojumu, ir vidējs. Vienīgi Gaujas upju baseinu apgabalā pārrobežu piesārņojums nav uzskatāms par nozīmīgu. Ūdeņu kvalitātes novērojumi liecina, ka no pārrobežu upēm vislielākos augu barības vielu apjomus ienes Daugava, otrajā vietā ir Lielupe. Lai arī šis piesārņojums pārrobežu upēs ne vienmēr būtiski pasliktina upju un ezeru kvalitāti, tā ietekme kļūst nozīmīga, nonākot pret piesārņojumu jutīgajā Rīgas līcī vai Baltijas jūrā, kuru ūdeņi pēc 2012.gadā veiktā vērtējuma nav labā stāvoklī [9]. Arī šajā pārskatā ir sagatavoti un sniegti vairāki priekšlikumi par to, ko Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija plāno darīt 2016.-2021.gadā saistībā ar vairākiem piesārņojuma avotiem, plūdiem, u.c. veida ietekmi, izņemot – attiecībā uz pārrobežu piesārņojuma samazināšanu. Acīmredzot šis jautājums ir tik ļoti politiski jutīgs, ka tam tiek pakārtoti arī praktiskie ūdens kvalitātes nodrošināšanas aspekti un tā risināšana varēs tikt atsākta tikai pēc Eiropas Komisijas tiešas norādes un neatbilstības novēršanas procedūras uzsākšanas.

Tomēr pat ļoti augsta vides aizsardzības un piesārņojuma novēršanas sistēmas efektivitāte nacionālā līmenī vēl nenozīmē vides aizsardzības un piesārņojuma novēršanas problēmas atrisinājumu, jo saimnieciskā un cita veida darbība citās valstīs var būtiski ietekmēt kaimiņvalstu ekoloģiskās intereses. Tāpēc vides aizsardzības un it īpaši vides piesārņojuma novēršanas sistēmas efektivitātes uzlabošanai nacionālā līmenī valstīm ir jāveic ar citām valstīm saskaņotas aktivitātes, kas izpaužas kā vides piesārņojuma starptautiskais tiesiskais regulējums un starpvalstu sadarbības attīstība šajā jomā. Starptautiskā tiesiskā regulējuma pielietošanā var noteikt vispārpieņemtos starptautisko tiesību principus un speciālos principus saistībā ar starptautiskajām vides tiesībām. Svarīgākie vispārpieņemtie starptautisko tiesību principi ir:

- valstu suverenitātes ievērošana,
- visu valstu suverēnā vienlīdzība,

- abpusējā ieguvuma princips,
- neiejaukšanās citas valsts iekšējās lietās,
- starptautisko saistību godprātīga izpilde, strīdu mierīga atrisināšana un citi principi.

Speciālie principi ir:

- ikviena cilvēka tiesības uz veselīgu un auglīgu dzīvi harmonijā ar dabu,
- ekoloģisko tiesību un cilvēka interešu prioritāte nepārtrauktas sociāli ekonomiskās attīstības procesā,
- vienlīdzīga (vienāda) ekoloģiskā drošība (vienas valsts ekoloģisko labklājību nedrīkst nodrošināt uz citas valsts rēķina vai atrautībā no citām valstīm),
- ekoloģiskās agresijas aizliegums – kara laikā jā rūpējas, lai pasargātu apkārtējo vidi no plašiem, ilgstošiem un smagiem bojājumiem. Šī aizsardzība ietver aizliegumu lietot tādu kara taktiku vai līdzekļus, kas ir paredzēti, lai apkārtējai videi nodarītu šādus bojājumus, vai arī ir sagaidāms, ka tā notiks, un tādā kārtā tiks apdraudēta iedzīvotāju veselība vai izdzīvošana. Uzbrukumi atriebības veidā, vērsti pret apkārtējo vidi, ir aizliegti,
- regulāra informācijas apmaiņa par ekoloģisko situāciju nacionālā vai reģionālā līmenī,
- pārrobežu ietekmes uz vidi, pārrobežu piesārņojuma novēršana,
- sadarbība ārkārtas ekoloģiskās situācijās, starptautiskā palīdzība piesārņojuma novēršanai,
- kontrole pār saskaņoto vides aizsardzības un piesārņojuma novēršanas prasību ievērošanu,
- ar pārrobežu ietekmi uz vidi, pārrobežu piesārņojumu saistīto strīdu atrisināšana miermīlīgā ceļā,
- starptautiskā atbildība un kompensācija par ietekmi uz vidi, vides piesārņojumu, ko izraisījusi jebkāda darbība vienas valsts teritorijā un kura radījusi zaudējumus ārpus tās teritorijas[10].

Valstu savstarpējā atkarība ir globalizācijas laikmeta galvenā iezīme. Ne tikai viena valsts, bet pat šaura ekonomiski spēcīgāko valstu grupa nav spējīga atrisināt svarīgas ekoloģiskās krīzes saistībā ar piesārņojumu bez plašāka starptautiskās sabiedrības atbalsta. Līdz ar to Latvija var ietekmēt pārrobežu piesārņojumu tikai ar citiem starptautiskajiem tiesību instrumentiem –

konvencijām. Pasaulē ir pieņemtas vairākas konvencijas par tiesisko atbildību saistībā ar kodolenerģijas izmantošanu, piesārņošanu ar naftas produktiem, bīstamajiem atkritumiem, bīstamo vielu pārvadājumiem, Antarktīkas resursiem un kosmosa aktivitātēm. Visās šajās konvencijās atbildības shēmai ir vairākas kopīgas pazīmes: 1) atbildība ir strikti noteikta, neatkarīgi no atbildīgās personas jebkāda veida kļūdas; 2) parasti tiek noteikts maksimālais atbildības lielums un tiek izslēgti atsevišķi kaitējuma veidi, piemēram, tiek izslēgts ekonomiskais kaitējums no sāpēm un ciešanām, 3) atbildība tiek ekskluzīvi noteikta, un neviena cita persona nevar būt atbildīga kā tikai tās, kas noteiktas atbildības shēmā, 4) atbildības ekskluzivitāte ir noteikta ar to, ka prasību var iesniegt tikai ciešā saistībā ar noteikto atbildības shēmu, un nevis pēc kādiem citiem noteikumiem, 5) aizstāvībai noteiktās iespējas ir noteiktas izsmēļoši, un nevar tikt iesaistīti citi aizstāvības veidi, 6) parasti tiek pieprasīta atbildības apdrošināšana vai finansiālais nodrošinājums, 7) papildinot kompensāciju izmaksas mehānismu, tiek noteikta prasība izveidot fondu, kur obligāti piedalās visas starptautisko līgumu parakstījušās valstis. Izņēmums ir 21.06.1993.g. Lugano konvencija par civiltiesisko atbildību par vides kaitējumu, kas radies videi bīstamu darbību rezultātā, kura paredz atbilstošu kompensāciju par zaudējumiem, kas radušies tādu darbību rezultātā, kas ir bīstamas videi (Lugano konvencija). Konkrēti, atbildības lielums nav ierobežots, kaitējuma definīcija ir plaša un neizslēdz nemateriālu kaitējumu, atbildības režīms nav ekskluzīvs [11].

Uz 2015.gada 1.martu šo Konvenciju ir parakstījušas kopumā tikai 9 valstis, lai arī tās pieņemšanas mērķis bija dabiskas, veselīgas un pieņemamas vides nodrošināšana; apziņa, ka adekvātas kompensācijas problēmas saistībā ar pārrobežu vides piesārņojumu ir starptautiskas un vēlams radīt stingru atbildību šajā jomā pēc principa «piesārņotājs maksā». Tā vietā, lai ieviestu modernu atbildības sistēmu, salīdzinoši stingras civilatbildības vietā Eiropas Savienība ir izvēlējusies iet administratīvā līdzekļa pielietošanas ceļu, 2004. gada 21. aprīlī pieņemot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2004/35/EK par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu

un atlīdzināšanu. Direktīvā 2004/35/EK ir šaurāk definētas videi kaitējošās aktivitātes ar vairāk izņēmumiem nekā Lugano konvencijā. Direktīvas nosacījumi arī saistīti tikai ar piesārņojumu nosacīti 3 vidēs – ūdens, augsne un dzīvotnes (habitats). Ar atbildības mehānisma starpniecību nevar atlīdzināt visu veidu kaitējumu videi. Lai šis mehānisms būtu efektīvs, ir jābūt vienam vai vairākiem identificējamiem piesārņotājiem, kaitējumam jābūt konkrētam un aprēķināmam un jānosaka cēloņsakarība starp kaitējumu un identificēto piesārņotāju vai piesārņotājiem. Tādēļ atbildība nav piemērots instruments, lai tiktu galā ar plašu, izklīdētu rakstura piesārņojumu, ja nav iespējams saistīt nelabvēlīgo ietekmi uz vidi ar noteiktu individuālo darītāju darbību vai bezdarbību. Šo direktīvu nepiemēro miesas bojājumu gadījumos, gadījumos, kad kaitējums nodarīts privātīpašumam.

Uzņēmējam nav jāsedz izmaksas par aizsardzības vai stāvokļa izlabošanas darbībām, kas veiktas saskaņā ar šo direktīvu, gadījumos, kad attiecīgais kaitējums vai tieši tā draudi radušies tādu notikumu rezultātā, kas ir ārpus uzņēmēja kontroles. Dalībvalstis drīkst atļaut, ka uzņēmēji, kuri nav pieļāvuši kļūdu vai nolaidību, nesedz stāvokļa izlabošanas pasākumu izmaksas tad, ja minētais kaitējums ir radies tieši atļautu emisiju vai gadījumu rezultātā vai, ja laikā, kad notika gadījums vai emisija, nav bijusi zināma kaitējuma rašanās iespēja [12]. Līdz ar to arī ir izslēgta strikta piesārņotāja atbildība, kā to savukārt paredz Lugano konvencija.

Tehnoloģijas attīstības gaitā ir radusies iespēja tieši un kaitējoši iedarboties uz citas valsts dabas vidi un laika pstākļiem tajā. Piemēram, izkaisot atmosfēras slāņos noteiktas ķīmikālijas (sausais ledus, joda vai sudraba savienojumi), var izraisīt lietuseģāzes, plūdus vai pretēji – sausumu. Mākslīgi ir iespējams izraisīt arī zemestrīces un cunami. Tāpēc 1976.gada 10.decembrī tika pieņemta Konvencija par militāra un citāda veida naidīgu vides modifikācijas tehnikas pasākumu aizliegumu. Konvencija paredz, ka dalībvalstis apņemas neiesaistīties militārā vai jebkura cita veida dabiskās vides izmainīšanā, izmantojot tehniskus līdzekļus (vides modifikācijas tehnikas) naidīgiem mērķiem, kā līdzekli citas dalībvalsts iznīcināšanai vai kaitējuma radīšanai tai, kam ir masveida, ilgstošas un smagas sekas. Ar

terminu «vides modifikācijas tehnikas» domāti jebkuri tehniski līdzekļi, pasākumi apzinātai manipulācijai ar Zemes struktūru, ieskaitot biosfēru, litosfēru, hidrosfēru, atmosfēru un kosmosu, tās dinamiku struktūras izmaiņai ar dabas procesu apzinātas manipulācijas palīdzību [13]. Atšķirībā no Lietuvas un Igaunijas, Latvija nav šīs Konvencijas dalībvalsts. Tā rezultātā teorētiski ir pieļaujams, ka Latvijas teritorijā ieinteresētās personas var veikt Konvencijā aprakstītās aizliegtās darbības, izraisot klimata izmaiņas, ģeotektoniskās svārstības vai citas vides izmaiņas citās valstīs. Tas, savukārt, dabas katastrofas izraisīta pārrobežu piesārņojuma rezultātā var nelabvēlīgi ietekmēt vidi un cilvēku dzīves apstākļus tepat Latvijā.

Kā jau iepriekš minēts, pārrobežu ūdenstecē piesārņojums var nonākt arī avārijas rezultātā. Latvija un Daugava ir līdzīgā situācijā kā Donava un Ungārija, Horvātija, Serbija, Rumānija. 2010. gada 4. oktobrī Ungārijā notika lielākā līdz šim pieredzētā ekoloģiskā katastrofa – pārplīstot alumīnija rūpnīcas rezervuāram, milzīgs 1 miljonu kubikmetru liels indīgu sarkanu dubļu vilnis appludināja pilsētas un ciemus, un bojā gāja astoņi, bet ievainoti tika vairāki simti iedzīvotāju. Indīgie atkritumi piesārņoja lauksaimniecības platības un ūdensceļus, un būs nepieciešams ilgs laiks un liels darbs, lai tos attīrītu. Vairāki simti ģimeņu zaudēja mājas un iztikas līdzekļus. Lai gan precīzi dati par postījumiem nav pieejami, pēc sākotnējiem aprēķiniem tie varētu krietni pārsniegt 100 miljonus euro. Toksiskās vielas nokļuva Donavas upē, piesārņojot vairāku citu valstu – Horvātijas, Serbijas un Rumānijas teritoriju [14]. Pēc šī notikuma tika izstrādāta un pieņemta Seveso III Direktīva, kas aizstāj Seveso II Direktīvu, – Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/18/ES (2012. gada 4. jūlijs) «Par lielu ar bīstamām vielām saistītu avāriju risku pārvaldību, ar kuru groza un vēlāk atceļ Padomes Direktīvu 96/82/EK». Šī Direktīva paredz stingrākus noteikumus inspekcijām, lielāku sabiedrības un kompetento iestāžu informētību, saskaņo ES likumus ar jaunu starptautisku ķīmisko vielu klasifikācijas sistēmu, kuras mērķis ir efektīvāk apzināt riskus cilvēku veselībai un videi. Direktīva 2012/18/ES pilnā apmērā tiks pārņemta Latvijā līdz 2015. gada 1. jūnijam, izstrādājot jaunus Ministru kabineta noteikumus.

Saistībā ar iepriekš minētajiem ūdens resursu pārrobežu piesārņojuma gadījumiem, Latvijai ir īpaši svarīgas starptautiskās konvencijas saistībā ar starptautisko ūdens resursu izmantošanu un pārrobežu piesārņojuma samazināšanu, īpaši tās, kurām Latvija joprojām nav pievienojusies. Viena no šādām konvencijām ir Lugano konvencija. Nesen (17.08.2014.) ir stājusies spēkā 21.05.1997. g. Konvencija par starptautisko ūdensteču izmantošanu ne navigācijas vajadzībām, kas nosaka strukturālu un integrētu pieeju saldūdeņu aizsardzībai un izmantošanai. Konvencijas prasība ir nodrošināt vienlīdzīgu un pamatotu pieeju ūdens resursiem, ņemot vērā šādus faktoros:

- ģeogrāfiskie, hidrogrāfiskie, hidroloģiskie, klimatiskie, ekoloģiskie un citi dabiskie faktori;
- iesaistīto valstu sociālās un ekonomiskās vajadzības;
- iedzīvotāju skaits katrā iesaistītajā valstī, kas ir atkarīgs no konkrētās starptautiskās ūdensteces;
- ūdens lietošanas veida vai vairāku veidu ietekmes izpausmes veidi;
- esošā un potenciālā ūdensteces izmantošana, dažādi tās veidi;
- ūdens resursu aizsardzība, saglabāšana, attīstība un saudzīga izmantošana, paredzot izdevumus aizsardzības un piesārņojuma samazināšanas pasākumu realizēšanai;
- salīdzināmasvērtībasalternatīvai pieejamībai un izmantošanai, salīdzinot ar esošo vai plānotu ūdens resursu izmantošanu.

Atbilstoši konvencijas nosacījumiem, tās dalībvalstis, izmantojot starptautiskās ūdensteces savā teritorijā, veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nepieļautu būtiska kaitējuma nodarīšanu citai valstij, kuras teritorijā arī atrodas šī starptautiskā ūdenstece. Gadījumā, ja tomēr citai valstij saistībā ar starptautisko ūdensteci ir nodarīts būtisks kaitējums, ja arī nepastāv vienošanās par šādu izmantošanu, vainīgajai valstij jāveic konsultācijas ar cietušo valsti un visi nepieciešamie pasākumi, lai samazinātu vai novērstu kaitējumu un tā radītās sekas, un, ja nepieciešams, jāizskata kompensācijas jautājums.

Konvencija nosaka pienākumu sadarboties starp valstīm. Valstīm, kas saistītas ar starptautisko ūdensteci, ir jāsadarbojas, pamatojoties uz

neatkarīgu vienlīdzību, teritoriālo veselumu, savstarpējo labumu un abpusēju godīgumu, lai panāktu konkrētās starptautiskās ūdensteces optimālu izmantojumu un adekvātu aizsardzību. Šādas sadarbības izveidošanas valstīm ieteicams nodibināt kopīgus mehānismus vai komisijas, lai veicinātu kopīgu pasākumu un procedūru īstenošanu saistībā ar pozitīvo pieredzi, kas iegūta no līdzšinējo kopīgo mehānismu un komisiju darbības dažādos reģionos, piemēram, Donavas upes komisija.

Konvencija nosaka pienākumu valstīm, kas saistītas ar starptautisko ūdensteci, regulāri apmainīties savstarpēji ar to rīcībā esošo informāciju. Valstīm ir pienākums arī informēt par veicamajiem pasākumiem un sniegt paziņojumu par plānotajiem darbības veidiem, kas iespējams negatīvi varētu ietekmēt citu valsti saistībā ar starptautisko ūdensteci. Šāds paziņojums ir jāsniedz vismaz 6 mēnešus pirms darbības uzsākšanas, ietekmētajai valstij ir tiesības šo termiņu pagarināt vēl uz 6 mēnešiem. Pašlaik, piemēram, Baltkrievijā ir plānots uz Daugavas izbūvēt četras jaunas hidroelektrospēkstacijas – Polockas HES, Vitebskas HES, Bešenkoviču HES un Verhņedvinskas HES. Pirmajā posmā būvniecības noslēgumam strauji tuvojas Polockas HES būvniecība [15]. Latvijai principā nav nekādu iespēju ietekmēt lēmumu par šo spēkstaciju izbūvi Baltkrievijā, to ietekme uz Latviju nav zināmu, nav pieejama vispār nekāda tehniskā un izpētes informācija.

Saistībā ar dažādiem ūdens resursu izmantošanas veidiem konvencija nosaka, ka gadījumā, ja tas nav atrunāts savstarpējos līgumos, nevienam no starptautiskās ūdensteces

atsevišķiem izmantošanas veidiem nav priekšroka attiecībā pret citiem izmantošanas veidiem.

Lai arī Latvija piedalījās šīs konvencijas izstrādē un ilgu laiku bija par tās parakstīšanas procesa galveno virzītāju, diemžēl pati joprojām tai nav pievienojusies [16].

Tāpēc autores priekšlikumi, ņemot vērā, ka Latvija atrodas visu tās teritorijā esošo starptautisko upju lejtecē, ir:

- 2016.-2021.g. periodā Latvijas upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānos iekļaut starptautiskās sadarbības aspektus un šos plānus realizēt kā starptautisko upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānus;
- plašāk veicināt postmoderno pieeju saistībā ar ūdens resursu apsaimniekošanas tiesiskā ietvara starptautisko aspektu – «soft law» ietvaros. Latvijai jābūt ieinteresētai parakstīt Lugano konvenciju par civiltiesisko atbildību par vides kaitējumu, kas radies videi bīstamu darbību rezultātā, 21.05.1997.g. Konvenciju par starptautisko ūdensteču izmantošanu ne navigācijas vajadzībām, 10.12.1976. g. Konvenciju par militāra un citāda veida naidīgu vides modifikācijas tehnikas pasākumu aizliegumu, starptautiskā līmenī veicināt Lugano konvencijas parakstīšanas procesu, kā arī parakstīt trīspusējo (vai četrpusējo – ar EK iesaistīšanos) līgumu par Daugavas upes baseina apsaimniekošanu starp Latviju, Baltkrieviju un Krieviju un izveidot plašu komisiju praktisko mērķu realizēšanai starptautiskajā Daugavas upes sateces baseinā ar mērķi – uzlabot ūdens resursu kvalitāti un novērst ūdens resursu apdraudējumu.

Izmantoto avotu saraksts

1. Dublinas deklarācija par ūdeni un ilgtspējīgu attīstību. 1992. // <http://www.wmo.int/pages/prog/hwrp/documents/english/icwedece.html>
2. Sadeleer, N. Environmental Principles from Political Slogans to Legal Rules // New York: Oxford University Press, 2005, 234-235 p.
3. Daugavas, Lielupes, Gaujas, Ventas upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni, apstiprināti ar Vides ministra 2010.gada 6.maija rīkojumu Nr.143 «Par upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānu apstiprināšanu» // http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/udens_aizsardziba_/upju_baseini/
4. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2000/60/EK ar ko izveido sistēmu Kopienas rīcībai ūdens resursu politikas jomā // Pieņemta 23.10.2000., Oficiālais Vēstnesis L 327, 22.12.2000.
5. Paskaidrojuma raksts Ministru kabineta rīkojuma projektam «Par radušos zaudējumu kompensāciju lekšlietu ministrijai sakarā ar Daugavas piesārņojuma ar dīzeļdegvielu seku novēršanu» // 05.06.2007., <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=30295615>
6. Latvija saņem kompensāciju par dīzeļdegvielas noplūdi Daugavā, preses relīze // http://www.varam.gov.lv/lat/aktual/preses_relizes/?doc=5728
7. Komisijas Ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Ūdens pamatdirektīvas (2000/60/EK) īstenošanu Latvijā // 2012., http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/pdf/CWD-2012-379_EN-Vol20_LV_lv.pdf
8. 2.perioda Upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni un plūdu riska pārvaldības plāni 2015.-2021.gg. // VSIA «Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs» mājas lapa <https://www.meteo.lv/lapas/vide/udens/udens-apsaimniekosana-/upju-baseinu-apgabalu-apsaimniekosanas-plani-/upju-baseinu-apgabalu-apsaimniekosanas-plani?id=1107&nid=424>
9. Būtiski ūdeņu apsaimniekošanas jautājumi Latvijas upju baseinos // Rīga, 2014., VSIA «Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs» mājas lapa, https://www.meteo.lv/fs/CKFinderJava/userfiles/files/Vide/Udens/Ud_apsaimn/UBA%20plani/BUTISKI_UDENU_APSAIMNIEKOSANAS_JAUTAJUMI_LATVIJA_2.pdf
10. Бринчук М.М. Экологическое право: Учебник для высших учебных заведений // М.: Высшее образование, 2005, 472 с.
11. Bergkamp, L. Liability and environment: private and public law aspects of civil liability for environmental harm in an international context // The Hague, Netherlands: Kluwer Law International, 2001, – 711 p.
12. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage // <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004L0035>
13. Convention on the prohibition of military or any hostile use of environmental modification techniques // 10 December 1976, <http://www.un-documents.net/enmod.htm>
14. Indīgo sarkano dubļu izraisītā katastrofa Ungārijā. // Eiropas Parlamenta mājas lapa, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+OQ+O-2010-0150+O+DOC+XML+V0//LV>
15. Строительство Полоцкой ГЭС на реке Западная Двина (Беларусь) // European Bank of Development, http://www.eabr.org/r/projects/example-projects/?id_4=287,
16. Konvencija par starptautisko ūdensteču izmantošanu ne navigācijas vajadzībām // Pieņemta 21.05.1997., Ņujorkā, Latvija šai konvencijai nav pievienojusies, <http://legal.un.org/avl/ha/clnuiw/clnuiw.html>